

KÜLÖNFÉLÉK

Az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézete Könyvtárának Magyar nyelv tudományi gyűjteménye, a Nyelvész könyvtár

Amikor egy könyvtárról érdemben akarunk szólni, kettős szempontrendszert kell szem előtt tartani: beszélünk kell a könyvgyűjteményről; ennek történetéről, jellegéről, és beszélünk kell a könyvtárról mint intézményről; szervezeti kereteiről, működéséről („életéről”), munkatársairól, a felhasználók köréről. Egy felsőoktatási szakkönyvtárról szólva – amilyen a Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet (a továbbiakban MNyFI) Könyvtára is – már a nevével is két dolgot jelzünk: az egyik az, hogy könyvgyűjteményének története összefonódik a keretintézményét adó tanszék, tanszékcsoport, intézet történetével, a másik az, hogy gyűjtőköre speciális, az adott szakterület kiváló kutatóinak és a szakterület legmagasabb szinten való oktatásának igényei szerint alakult.

Ha kizárólag tudománytörténeti szempontot érvényesítünk az anyag tárgyalása során, megelégedhetünk a fentebb felsoroltak első felével, a könyvgyűjtemény és keretintézményének történetével. Engedjessék meg azonban, hogy érzelmi elfogultságunk okán mi, itt dolgozó könyvtárosok kivételt tegyünk, és szólhassunk pár szót a könyvtárról mint életünk színteréről is.

1. A Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet és könyvgyűjteményének rövid története

1.1. Az előzmények. A Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Könyvtára, közönségesen a „Nyelvész könyvtár” első pecsétjének tanúsága szerint 1923 óta önálló felsőoktatási szakkönyvtár. Az ezt megelőző időkben kézikönyvtári gyűjteményként beszélhetünk róla.

Korai életéről keveset tudunk. A pesti Királyi Tudományegyetemen 1791 óta létezett tanszék a magyar nyelv és irodalom oktatására, melyet elsőként Vályi András, majd Révai Miklós, Czinke Ferenc, Horvát István után Toldy Ferenc irodalomtörténész vezetett 1875-ig. Halála után kettéválasztották a tanszéket, s az ekkortól önálló Nyelvészeti tanszék vezetésére felkérték Simonyi Zsigmondot, aki ennek 1878-tól ideiglenes, majd 1885-től hivatalosan kinevezett első vezetője lett. Őt az 1919/20-as tanévtől Gombocz Zoltán követte a professzori székben, s tudjuk, hogy 1923-ban már Nyelvtudományi Intézetnek nevezték a könyvtár keretintézményét. Ekkorra tehát legalább kézikönyvtári szintű könyvállománya volt az Intézetnek, amely könyvtárként működött.

1.2. A mai könyvgyűjtemény kialakulása. A könyvállományról dokumentált, leltárkönyvi adatok csak az 1940-es évek végétől állnak rendelkezésre. Ekkor (1937–1957) a Nyelvtörténeti tanszéket Pais Dezső vezette. A könyvtár állományának nagysága a II. világháború után még alig haladta meg a kézikönyvtár nagyságrendet. A könyvtár 1949-ben 4600

db-os, bár valószínű, hogy addigra nem sikerült még mindent leltárba venni. 1951-ben, oktatók által (pl. Hexendorf Edit) végzett revízió után sok könyv leltári bejegyzéséhez került „Az ostrom idején eltűnt” megjegyzés. 1952-ben megalakul a II. Magyar nyelvészeti tanszék Bárczi Géza vezetésével, s ekkortól már a két tanszéken folyó oktatást segíti a könyvállomány. A könyvtár 1958-ban 10 ezer kötetes. Tíz év múlva 15 ezer, 1984-ben 20 ezer, 1992-re 25 ezer dokumentumot tartalmaznak a leltárkönyvek. 1999-ben a két magyar nyelvészeti tanszékhez csatlakozik a Finnugor Tanszék, melynek addigra megközelítőleg 20 ezer könyvvel rendelkező komoly könyvtára működik önálló könyvtáros vezetésével, valamint a Fonetikai Tanszék egy kisebb kézikönyvtárral – melyet majd 2005-ben majd letéti gyűjteményként ad át a Nyelvész Könyvtárnak –, s létrejön az új intézményi keret, a Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport Benkő Loránd professzor vezetésével. A Tanszékcsoport intézményesen összetartja ugyan a tanszékeket, de könyvállományukat nem integrálja. A 2001/2002-es tanév újabb intézményi átalakulást hoz: a tanszékcsoport a Magyar Nyelvi Lektorátussal (a Magyar mint Idegen Nyelv Tanszék elődjével) bővül, és intézetté alakul. Az intézetté alakulás szemléleti változást is jelent: a tanszéki könyvtárak önállósága megszűnik, az Egyetemi Könyvtár, mely szakmai ellenőrző funkciót gyakorol fölöttük, új Szervezeti és Működési Szabályzatában már csak intézeti könyvtárakat ismer el. A megalakult Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet (MNyFI) könyvtára is új Szervezeti és Működési Szabályzatot dolgoz ki 2006-ban, melyben az új intézményi keretnek megfelelően már egy könyvtár külön gyűjteményeiként neveződnek meg a tanszékek addig önálló könyvtárai. A Nyelvészkönyvtárnak eddigre 36 ezer db – jegyzetekkel, aprónyomtatványokkal együtt – a leltárba vett anyaga. 2009-ben az Alkalmazott Nyelvészeti Tanszék csatlakozik az Intézethez, s 2000–2500 dokumentumot számláló könyvállománya a MNyFI újabb gyűjteményeként kerül a Nyelvészkönyvtár kezelésébe.

A 2013-as év végi statisztika adatai alapján a Magyar nyelvtudományi gyűjteményben megközelítőleg 40 ezerre tehető a könyvtári dokumentumok száma, a Finnugor gyűjteményben közel 30 ezer dokumentum található, a Fonetikai gyűjteményben nagyjából 1500, az Alkalmazott nyelvészeti gyűjteményben pedig hozzávetőleg 2500 könyv van jelenleg. A négy könyvgyűjtemény három szolgáltató helyen működik (a Finnugor Tanszék Könyvtára a Múzeum körút 4/I épületében, az Alkalmazott nyelvészeti gyűjtemény a 4/D épületben, a Magyar nyelvtudományi gyűjtemény a 4/A épületében), három könyvtárossal. A Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet Könyvtára tehát 2014-ben megközelítően 74 ezer dokumentumot kezel.

Most térjünk vissza szűkebben vett feladatunkhoz, a Magyar nyelvtudományi gyűjtemény bemutatásához!

1.3. A könyvgyűjtemény elhelyezése. A Nyelvészkönyvtár könyvgyűjteménye kifejezetten könyvtár céljára épített helyiségekben sohasem volt. Életének színtere kezdetben a Trefort-kerti egyetemi épületegyüttes 4/C épülete, majd 1953-tól a volt piarista gimnázium és rendház épülete a Pesti Barnabás utcában, s itt működött közel fél évszázadon át, 2001-ig. Ekkor a Múzeum körút 4/A épületébe költözött a MNyFI, ahol a könyvtár elfoglalta a 2. emeleten számára kijelölt szobákat, melyek közül kettőt együtt 40 férőhelyes olvasóteremmé, egyet gördülő, tömör polcokkal raktárrá rendeztek be.

1.4. Az állomány jellege, gyűjtőköre. Felsőoktatási szakkönyvtárként a Magyar nyelvtudományi gyűjtemény – a lehetőségekhez mérten – teljes körűen, kutatási szinten törekszik gyűjteni a nyelvészet mindegyik ágához tartozó, magyar nyelvre

vonatkozó hagyományos és modern magyar nyelvű szakirodalmat. Idegen nyelvű szakirodalmat az anyagi lehetőségek függvényében szerez be. A forrásirodalom, azaz a lehetséges nyelvészeti elemzések tárgyát képező kódexek, magyar szépirodalom, helynév- és okmánytárak, valamint a szótárak és kézikönyvek, akárcsak a társtudományok (irodalom-, történettudomány, néprajz) monográfiái, szakkönyvei oktatási szinten állnak az olvasók rendelkezésére. S hogy ez mit jelent, és hogyan alakult a könyvtár története során?

Az 1974-ben keltezett Szervezeti és Működési Szabályzata (a továbbiakban SZMSZ) szerint a könyvtár a teljesség igényével gyűjti a magyar nyelvtudomány körébe tartozó műveket. Ez a célkitűzés az 1990-es évekig jó érzéssel vállalható volt. Ekkoriban a Nyelvészeti könyvtár a Magyar Nyelvtörténeti és Nyelvjárástani, a Mai Magyar Nyelvi és a Fonetikai Tanszéket tömörítő Magyar Nyelvészeti Tanszékcsoport oktatóinak és hallgatóinak munkáját segítette. A magyar szakon tanulók számára előírt szakirodalom köre a nyelvtörténetre, nyelvjárástanra, leíró nyelvészetre, fonetikára, stilisztikára, az éppen bemutatkozó szociolingvisztikára korlátozódott. A 2010-ben készült új SZMSZ még mindig ezt a szintet nevezi meg a könyvtári állománygyarapítás fő céljaként.

Látnunk kell azonban, hogy a helyzet megváltozott. A MNyFI 2014-ben hat tanszék fog össze, és az alapszakon öt nyelvészeti szakirányt és kilenc minor szakot gondoz; mesterszakon három diszciplináris képzésben tizenkét szakiránynak, két interdiszciplináris mesterszakon öt szakiránynak, a doktori képzésben pedig négy doktori programnak gazdája. Évente 250–300 körül van a magyar szakos képzésbe újonnan belépők száma. A Nyelvészetről mindenkinek című kézikönyv (szerk. BALÁZS GÉZA, Inter Kiadó, Budapest, 2011), melyből a magyar nyelvtudománnyal ismerkedő első éves egyetemi hallgatók tájékozódnak, 77 nyelvészeti, illetőleg a nyelvtudománnyal határos szakterületet mutat be, melyek rendkívüli gyorsasággal jelennek meg a felsőoktatási tantárgy-palettán is. Ezzel a legújabb időkben széles spektrumúvá vált, nyelvét tekintve egyre többször angol nyelvű szakirodalmi igényrel megfelelő anyagi lehetőségek és támogatás hiányában lehetetlen lépést tartani.

Mindazonáltal, a muzeális értéket képviselő régi szótári és nyelvtani anyagot és a hagyományos magyar nyelvészeti szakirodalmat tekintve ennek a könyvtárnak a hasonló típusú intézmények között egyedülálló gyűjteménye van. Közel nyolcvan darab 1851 előtti kiadású szótárt (pl. Szenczi Molnár Albert 1604-es és Pápai Páriz Ferenc 1708-as szótárai) és hasonló mennyiségű 1851 előtti nyelvtant (pl. az első akadémiai nyelvtan: A magyar nyelv rendszere, 1846) vehet kézbe itt a kutató.

Kiválóan segíti a nyelvtudományi elemző munkát a könyvtár gazdag okleveles forrásanyaga, genealógiai és heraldikai gyűjteménye, melynek értékes részét első meghatározó könyvtáros személyisége, a névkutató Mikesy Sándor szerezte meg a könyvtár számára az 1944-ben felszámolt Országos Kaszinó könyvtárából. Mikesy tanársegédként már az 1940-es években is végzett könyvtári munkát is, de csak 1959-ben nevezték ki hivatalosan könyvtárossá, és 1973-ig nagy tudással, odaadással és alázattal végezte ezt a munkát.

Az ő utóda és áldozatkész szellemiségének folytatója, Korom Gézané Kiss Gabriella könyvtárosságának idejére (1972–2005) esik, hogy a hagyományos magyar nyelvészeti szakirodalom tekintetében a korábban is értékes törzsanyag az 1970-es évek közepén számottevően bővült, amikor a könyvtár megörökölte Pais Dezső (1886–1973) és Bárczi Géza (1894–1975) könyvhagyatékát. Pais professzor úré a magyar nyelvtörténet és okleveles forrásai tárgyában volt a teljességre törekvő és megkímélt magánkönyvtár. Ő vásárolt Jakubovich Emil nyelvemlékkutató, nyelvtörténész könyveiből, így olyan

díszkötéses Oklevélszótára volt, amely Jakubovich Emil bejegyzéseit is tartalmazta, de büszkélkedhetett Szinnyei Magyar tájszótárának a Pótlékokat is magában foglaló példányával is. Bárcki Géza professzor könyvanyaga az övéénél több idegen nyelvű és idegen nyelvekre vonatkozó nyelvészeti szakirodalmat, szépirodalmat és egyebet tartalmazott, ezeket szétválogatás és rendezés után a tanszékcsoport felajánlotta a megfelelő tanszéknek. A hagyományos magyar nyelvészet szakanyagán belül a nyelvjárást is kiválóan reprezentálta mindkettőjük gyűjteménye. Majd harminc évvel később (2012-ben), a Pais Dezsőt a tanszékvezetői székben követő, későbbi intézetvezető professzor, Benkő Loránd (1921–2011) könyvtárának nyelvészeti vonatkozású állománya is a könyvtárba került hagyatékként. Az ő Erdély történetére, néprajzára, nyelvére vonatkozó gyűjteménye jól egészíti ki a könyvtár korábbi állományát. Benkő professzor hagyatékával került a könyvtárba az olasz nyelvész, filológus Gian Battista Pellegrini (1921–2007) sok műve mellett a 6 táblából álló, friuli nyelvjárást feldolgozó történeti-etimológiai nyelvatlasz is, mely magyarországi viszonylatban könyvritkaságnak számít.

A könyvtár, ameddig tehette, nagyjából a 80-as évek végéig, gyűjtötte a r o k o n - v a g y s e g é d t e r ü l e t e k a l a p k ö n y v e i t is, az oktató- és kutatómunka megkönnyítésére és a tájékozódás céljára – természetesen megszorításokkal. Így a néprajz, az irodalom- és történettudomány köréből a nyelvész számára is fontos kézikönyveket, lexikonokat, a nyelvi elemzés alapjául sokáig szolgáló klasszikus magyar szépirodalmat, az okmánytárakat, a helytörténeti munkákat és a legfontosabb folyóiratokat.

1.5. Állománygyarapítás. Bár egy-egy hagyaték jelentős gyarapodást eredményezhet, egy szakkönyvtárban az újabb kutatási eredményekkel való lépéstartáshoz elengedhetetlen a tervszerű vásárlás. A 2005 előtti időszakban a fenntartó, a Bölcsészettudományi Kar mindenkorai dékánja évente meghatározott összeget bocsátott az általa működtetett hálózati könyvtárak rendelkezésére könyvvásárlás céljából. Ez az összeg mindig szerény volt, de tervezhetővé tette a könyvbeszerzést. A rendszerváltás ezt a működési módot fokozatosan megszüntette (a fenntartó az utóbbi tíz évben csak a folyóirat-beszerzéseket vállalja, ezt is erősen csökkentett számban), és az intézményeket pályázat útján elnyert forrásokból való működésre kényszerítette. A pályázók köréből a tanszéki, intézeti szintű könyvtárak ki vannak zárva.

Ahogy a saját anyagi források szűkültek, majd megszűntek, a könyvtár gyarapításában egyre nagyobb szerephez jutottak az ajándékba kapott kiadványok. Kisebb volumenű könyvadományokat korábban és később is kapott a könyvtár, a Nyelvtudományi Társaságtól, társasági tagoktól is, például megkapta G. Varga Györgyi nyelvészeti gyűjteményét; Kázmér Miklós, Hutterer Miklós és Szablyár Ferenc is ajándékozója lett. Az elmúlt évtizedben oktatóink saját megjelent műveikből adnak, konferenciákon szereznek be, vásárolnak kiadványokat a könyvtár számára, valamint saját kutatásaikra elnyert pályázati forrásaikból juttatnak könyvvásárlásra a könyvtárnak is. Ki kell emelnünk a Magyar Nyelvtudományi Társaság szerepét a könyvtár életében, amely nemcsak a könyvgyarapításban játszott meghatározó szerepet kiadványok ajándékozásával, hanem fénymásoló- és számítógép ajándékozását is vállalta.

1.6. A könyvgyűjtemény mint hálózati könyvtár. Mint az ELTE BTK Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet könyvtára, a N y e l v é s z k ö n y v t á r a z E g y e t e m i K ö n y v t á r h á l ó z a t á b a t a r t o z i k és könyvtár-szakmai munkáját az Egyetemi Könyvtári Szolgálat szabályzata alapján végzi, az Egyetemi Könyvtár stratégiájának

megfelelően igazodva a digitális kor kihívásaihoz. Ez a könyvtárlomány feldolgozásában jelentett először alapvető változást.

Hagyományosan a dokumentumok birtokba vétele egyedi, papír alapú leltár-könyvbe való bevezetéssel, az olvasók számára kereshetővé tétele pedig cédulakatalógus formájában történt. A katalógus elektronizálása 2003-ban indult meg a HORIZON integrált könyvtári rendszerhez való csatlakozással, melyről 2011-ben állt át az ELTE könyvtári hálózata az ALEPH elnevezésű programra. Jelenleg a Nyelvész Könyvtár több mint 16000 bibliográfiai tétellel szerepel az Egyetemi Könyvtári Szolgálat közös (Egyetemi Könyvtár és az ELTE könyvtárai) katalógusában, ahonnan az ellenőrzött rekordok felkerülnek a MOKKA-ODR országos közös katalógusba. Ez a könyvtári állomány közel felének feldolgozottságát jelenti. A hagyományos, papír alapú leltárkönyv vezetését is hamarosan fel fogja váltani az elektronikus leltárkönyv-használat. A számítógép elterjedése okozta változások a könyvtár világát sok más szempontból is átalakulásra készítetik.

2. A könyvtár „élete”

Mottó: „Buzdítson az egi hősnők lelkiereje, testi ügyessége!”¹

Ezt a sok figyelemmel, tárgyyszeretettel összegyűjtött értékes könyvanyagot egyre szélesebb kör számára igyekszünk hozzáférhetővé tenni. A Nyelvészkönyvtár eredetileg tanári könyvtár volt, használatába nagy fokozatossággal vonták csak be a szakdolgozókat, a nyelvészetből doktorálni szándékozókat. Az összes magyar szakosra a kör csak a 70-es években bővült. 1972 őszétől már minden magyar szakos használhatta a könyvtárat, de látogathatták igény szerint az MTA Nyelvtudományi Intézetének munkatársai és a Nyelvtudományi Társaság tagjai is. Természetesen a helyben olvasásnak és a kölcsönzésnek is voltak határai. A – jóindulattal – negyven férőhelyesnek mondott Piarista közli olvasóterem általában 10 órára megtelt, zsúfoltsága többnyire tartott a zárás idejéig. Kellemes olvasóterme 1970-től kicsinek bizonyult. A szűkös helyviszonyok a könyvtárosok munkáját mindig megnehezítették. A tanszékcsoport vezetése, kiváltképp Benkő Loránd ragaszkodott ahhoz, hogy a könyvtárosok egész közalkalmazotti munkaidejében (8 óra) legyen nyitva a könyvtár. A hosszú nyitva tartás és az, hogy a könyvtárhasználók egy fogadó szobába léptek be a folyosóról, korábban lehetővé tette, hogy az oktatók itt két óra között néhány percre megpihenjenek, szót váltsanak egymással, megigyanak egy csésze kávé.

Ez a helyzet mára megváltozott. A Múzeum körüli épületben nincs lehetőség az olvasók megzavarása nélkül társas életre, így a könyvtár elveszítette közösség-összetartó funkcióját.

Alapvető változást a könyvtárhasználati szokásokban, a könyvtárosokkal szembeni elvárásokban azonban a számítástechnika elterjedése hozott. Az elektronikus katalógusban való feldolgozó munka, az elektronikus statisztikai adatszolgáltatás, a tudományos adatbázisokba való adatfeltöltés munkája napi több órára a számítógép elé ülteti a könyvtárost. Az olvasói igények is a gyors információszerzés irányába mozdultak el, s ezzel tájékozódásra kényszerítik a könyvtárosokat is az on-line elérhető tartalmak világában. És bár az olvasóterem most is gyakran zsúfolt, nőtt azoknak a száma, akik a szakirodalmat gyorsan fénymásoltatni, fénképezni akarják, vagy a számítógépen azt megtalálva az évfolyamtársaikkal közösségi oldalakon megosztani vagy nekik ímélnél elküldeni szeretnék. A könyvtárban elengedhetlenné vált a számítógép, fénymásoló gép és szkennel-

¹ Felirat a könyvtár ajtaja fölötti zománcablán.

használata. A szabadpolcos állomány eléréséhez, a szűk terekben való közlekedéshez bizony a könyvtárhasználóktól és a könyvtárosoktól most is megkívántatik a testi ügyesség (l. a fenti mottót).

Összefoglalva: a tudományok és a technika gyors fejlődése új elvárásokat támaszt a Nyelvészkönyvtár gyűjteményével és könyvtárosaival szemben. Az állomány az elektronikus katalógus révén országos nyilvánosságot kap, s szélesebb körből vonz ide olvasóközönséget. A gyűjtemény védelme és nyilvánossá tétele közötti döntési térben újra kell gondolnunk a felsőoktatási szakkönyvtár használóinak körét, a könyvtár szervezeti és működési szabályait.

3. „Aliis in serviendo consumidor”.² A nagy német könyvtáros, Friedrich Adolf Ebert (1791–1834) szellemiségét vallva dolgozunk, és őszintén reméljük, hogy a Nyelvészkönyvtárat majd jól működő felsőoktatási szakkönyvtárként hagyjuk hátra utódainkra.

Kulcsszók: Eötvös Loránd Tudományegyetem, Magyar Nyelvtudományi és Finnugor Intézet, nyelvészeti szakkönyvtár, könyvtártörténet.

The Linguistics Library at Eötvös Loránd University

The authors, staff members of the Library of the Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies at Eötvös Loránd University, summarise the history of that specialised library, and describe its character, its institutional and organisational features, its “life”, its staff members, and its range of users.

Keywords: Eötvös Loránd University, Institute of Hungarian Linguistics and Finno-Ugric Studies, linguistics library, library history.

FAGA-NAGY MÁRIA – JAKAB KATALIN – KISS GABRIELLA
Eötvös Loránd Tudományegyetem

TÁRSASÁGI ÜGYEK

Simoncsics Péter 70 éves*

Simoncsics Péter 1946. január 17-én született Győrben. Szegeden nőtt fel, itt járt egyetemre is, angol–finnugor szakra. Tanulmányait 1969-ben fejezte be. Friss diplomásként előbb az Országos Széchényi Könyvtárban helyezkedett el, de 1971-ben professzora, Hajdú Péter visszahívta Szegedre, az általa alapított akadémiai kutatócsoportba. Ugyanitt

² „Minden erőmet mások szolgálatának szentelem.”

* Elhangzott a Magyar Nyelvtudományi Társaság felolvasó ülésén 2016. május 24-én.